

İKTİSADİ KÜRESELLEŞME VE SORUNLARI: RODRIK

Geliş Tarihi : 01.11.2023

Kardelen GÜRGÖR¹

Kabul Tarihi : 01.12.2023

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Özet

Küreselleşme ülkelerin sınırları arasında uluslararası ticaret ve sermaye hareketinin sınırsız olduğu bir süreç olarak değerlendirilir. Ayrıca bu süreç kapitalist üretim tarzına içkin ilişkilerin küresel yayılmasının bir sonucu olarak ulus devletlerin gerilemekte olduğu savını da içerir. Rodrik küreselleşme süreci ile ilgili olarak, dış ticaret, sermaye ve ulus devletlerin konumu bağlamında, bu süreçten kaynaklanan başarıları, çelişkileri ve sorunları tartışan önemli bir tarihsel-teorik analiz yapar. Bu çalışmanın amacı, Rodrik'in ve kapitalizmi daha eleştirel bir perspektifle analiz eden çeşitli sosyal bilimcilerin tezleri harmanlanarak küreselleşmenin çelişki ve sorunlarının aslında kapitalizmin kendisi ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktır. Çalışmanın bir diğer önemli vurgusu sermaye ve kapitalizmin istikrarsız doğası nedeniyle devletlerin vazgeçilmezliğini koruduğudur.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Küreselleşme, Uluslararası Ticaret, Sermaye, Ulus Devlet.

JEL Kodları: F69, N00, P16.

ECONOMICAL GLOBALIZATION AND ITS PROBLEM: RODRIK

Abstract

The Globalization has been evaluated as a process in which the international trade and capital mobilization is unlimited among borders of countries. Furthermore, this concept includes the assertion that nation-states has declined in consequence of the global spread of relations within the capitalist mode of production. Rodrik performs an important historical-theoretical analysis about the process of globalization in the context of foreign trade, capital, and the situation of nation-states by discussing successes, contradictions and problems which are derived from this process. The purpose of this study is to point out that problems and contradictions of the globalization pertain to the capitalism itself by syncretizing thesis of Rodrik and various social scientists who analyze the capitalism in the critical perspective. Another important emphasis of this study is that states have preserved its indispensability because of the destabilized nature of the capital and capitalism.

Keywords: Globalization, International Trade, Capital, Nation-State.

JEL Codes: F69, N00, P16.

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, kardelengurgor88@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8377-6730, (Sorumlu yazar)

1. GİRİŞ

Küreselleşme SSCB'nin de çözülmesi ile birlikte bir tür tek kutupluluk emperyalizmini ihtiva edebilecek bir kavramken öte yandan devletlerin sınırlarını ve düzenlemelerini aşabilen bir iktisadi gelişmenin, yani sınırsız mal ve sermaye hareketinin varlığını merkeze alır. Dolayısıyla her koşulda -Wallerstein'cı anlamda- kapitalist merkezlerde muazzam bir iktisadi gelişmenin yanı sıra sermayenin tüm farklı biçimleri ile sınır tanımaksızın yayılması, küreselleşme analizi ve tartışmasında temel bir varsayım olarak görünür. Bununla birlikte küreselleşme süreci -bu gelişmenin bir sonucu olarak- kapitalizmin kendisine içkin istikrarsızlık ve kriz dinamiklerinin tüm küresel satıha yayılması olarak da okunabilir. Rodrik'in (2011) analizi de aslında küreselleşmeyi sorunları ile tartışan bir analizdir. Her şeyden evvel şunu söylemek gerekir; Rodrik aslında küreselleşme veya liberalleşme karşıtı bir iktisatçı değildir. Var olan durum küreselleşmedir ama kusurları olan bir süreçtir. Dolayısıyla kapitalizmi tek yaşanabilir üretim tarzı ve toplumsal formasyon olarak gören Rodrik bu kusurların düzeltilmesine ilişkin olarak da öneriler sıralamıştır.

Çalışmada Rodrik'in küreselleşme analizi ve eleştirisi üzerinden, bu konuya ilişkin diğer literatürü de tarayarak küreselleşmeye dair bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Burada ilk olarak küreselleşmenin tarihine ilişkin bir yaklaşım ele alınacaktır. Ardından dış ticaret ve sermaye hareketleri ile ilgili küreselleşme bağlamında genel bir analiz ortaya konulacaktır. Bunu ülkeler arası eşitsizliklerin analizi takip edecektir. Rodrik özünde liberal bir iktisatçıdır ancak onun eleştirileri ile küreselleşme ya da uluslararasılaşma süreçlerine çok daha eleştirel bakan Savran, Gülalp ve hatta Lenin ve Luxemburg gibi yazarların vurguları arasındaki paralellik, kapitalizmin sorunlarını, ideolojisinden bağımsız bir şekilde her araştırmacının fark edebildiğini gösterir. Son olarak Rodrik'in belki de en özgün tezi olarak üçlü açmazı ele alınacak ve tartışılacaktır. Burada temel argümanımız küreselleşmenin sorunları olarak görünenlerin aslında kapitalizmin sorunları olduğuna ve tam da bu sorunlar nedeniyle sermayenin kendisinin devlete hala ihtiyaç duyduğuna ve küreselleşmenin en azından politik niyetlerinin henüz gerçekleştirilebilir olmadığına dayanır.²

2. KÜRESELLEŞMEYE TARİHSEL BAKIŞ

Rodrik (2011) için küreselleşme aslında yeni bir şey değildir. Bugünün küreselleşmesinden önce 1800'lü yıllardan başlayıp, 1914 1. Dünya Savaşı'na kadar süren ilk küreselleşme dönemi Rodrik'in çalışmasında çok önemli bir yer teşkil eder. Ona göre ilk küreselleşme 1914 yılında tamamlanmıştır, bu bağlamda, ilk küreselleşmeyi ele almak bugünün küreselleşmesinin kazananlarını anlamak için önemlidir. Bu anlamda yazar başlangıç noktası olarak 1600'lü yılların, devletle ekonominin eşgüdüm içerisinde hareket ettiği merkantilist evresinin analizini sunar. Bu dönemde, doğrudan kralların ve dolayısıyla devletin desteğiyle çeşitli imtiyazlar almış, ticaret tekeline dönüşen şirketler söz konusudur. Özellikle İngilizlerin Doğu Hindistan Ticaret Şirketi bu dönemde, Çin ve Hindistan'la yapılan ticareti büyük ölçüde kontrol eder (Rodrik, 2011, s. 7). Bu anlamda dönem ruhuna da uygun olarak ticaret uluslararasılaşacaksa, bunu yapacak olan firmanın arkasında bir kamusal otorite gerekir. Çünkü hem güvenliğin sağlanması hem de yeni ticaret alanları bulmak için devletin gücü doğrudan bir aktör olarak var olmalıdır.

Gerçekten de dönemin tarihine baktığımızda bir çeşit devlet piyasa iş birliği görürüz.

² Biz burada daha çok yazarın 2011 yılında ilk baskısı yapılmış "Akıllı Küreselleşme" isimli çalışmasından faydalanacağız. Yazarın ilk baskısı 2007'de yapılmış "Tek Ekonomi Çok Reçete; Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme" isimli çalışması daha küreselleşmeci bir perspektifte yazılmıştır. Akıllı küreselleşme ise bu sürece daha dengeli yaklaştığından bu çalışmayı merkeze almayı tercih ettik.

Rodrik sadece Britanya'ya odaklanır³ ancak bu dönemde Fransız merkantilizmi özellikle Colbert'in maliye bakanlığı sırasında benzeri bir yol izler. Örneğin o dönemde, imalat sektörüne faizsiz kredi ile para ve sabit sermaye tahsisleri doğrudan devlet tarafından yapılır. Vergiden de muaf tutulan ulusal ve bölgesel düzeyde tekeller, üretimi hızlandırmak amacıyla kurulur. (Hamitoğulları, 1982, s. 68) Amaç devlet desteğiyle dış ticaret fazlası sağlayacak üretimin gerçekleştirilmesidir.⁴

Rodrik, bu imtiyazlı ticari şirketler sayesinde, ilk küreselleşmeye giden yolda “işlem maliyetlerinin” azaldığını iddia eder. Devlet destekli bu tekeller; güvenli ticareti sağlarlar, mübadelenin sağlanabileceği pazarlar yaratırlar ve ticaret yapan gruplar arasındaki etkileşimi arttırlar. Burada mesele devletin güçlü olmasıdır. Zira piyasalar gelişebilmek ve sermayenin birikimini sağlayabilmek için güçlü devlet kurumlarına ihtiyaç duyarlar, devletler ve piyasalar rakip değil tamamlayıcı iki kavramdır (Rodrik, 2011, s. 14).

19. Yüzyıl'a geldiğinde sanayi kapitalizminin ağırlığını arttırması ve ticaretin büyük bir hızla artması söz konusuken, aynı zamanda, Britanya'nın tavizsiz serbestleşmesi ve başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş ülkelerin korumacı politikaları ortaya çıkar. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında ticarete her yıl % 4 oranında muazzam bir artış gözlenir. Ulaşım ve haberleşme zorlukları, güvenlik sorunu gibi uluslararası ticarete ket vuran işlem maliyetleri azalmış ve sermaye akışı büyük oranda hızlanmıştır (a.g.e, s. 21). Aynı zamanda gelir de ciddi biçimde artmıştır. Dönem istatistiklerine bakılırsa ekonominin keskin yükselişi 1780'lere tarihlenir, İngiltere'de başlayan ve 1830'larda Fransa, Alman Devletleri ve ABD'ye yayılan bu süreçte üretici güçler durmaksızın muazzam bir mal ve hizmet artışı gerçekleştireceklerdir (Hobsbawm, 2012, s. 37).

Bu dönemi yaratan gelişmeler nelerdir? Başlangıçta, teknolojinin hızlı gelişimi önemlidir. Daha önce deniz aşırı ticarete ciddi bir önemi olmayan değirmen ve baskı makinesinin yerini alan mekanik çıkırcık ve dokuma makineleri, bundan böyle dünya pazarları için üretim yapmaya başlamıştır (Fulberth, 2010, s. 149). Yeni makinelerin keşfi ile enerji kaynağı olarak, buhar ve kömürün kullanılması çok önemlidir. Uluslararası taşımacılık ve haberleşmeyi geliştirerek ticaret maliyetlerini ciddi oranda düşüren, vapur, demiryolu, yeni teknoloji gemilerin inşası ile birlikte telgrafın gelişmesi yine bu süreçte kayda değerdir. Bununla birlikte, dikkat çekici bir ideolojik değişim olur, merkantilizmin önemini yitirmesi ve Adam Smith ve David Ricardo'nun fikirlerinin iktisadi anlatıda önem kazanmasıyla birlikte, birçok gelişmiş ülke serbest ticaret politikalarına geçer ve gümrük vergileri büyük oranda kaldırılır. Bunun en net örneği İngiltere'de görülür; İngiltere 1. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar serbestleşmeden hiçbir biçimde taviz vermez.

Burada bir parantez açarak; önemli bir örnek olay üzerinden serbestleşmenin boyutlarına ve bu tartışmaların gözler önüne serdiği sınıf çelişkilerine bakmak gerekir. İngiltere'de, büyük toprak sahibi aristokrasi ve soyluların çıkarlarını koruyan “Tahıl Yasaları” 1846 yılında kaldırılır. Bu aslında iki mülk sahibi sınıf arasındaki çatışmanın boyutlarını ortaya koyar. Hububat ithalatına konulan vergiler, içerde tarım ürünlerinin fiyatlarını yüksek tutarak aristokrasinin gelirlerini arttırıcı bir işlev görürken, tarım ürünlerindeki yüksek fiyatlar ücretlerin de yüksek tutulmasını gerektirdiğinden yeni gelişen sanayi kapitalistlerinin çıkarlarına terstir (Rodrik, 2011, s. 23). Vergilerin kalkmasıyla içerdeki gıda arzı artar, gıda fiyatları azalır ve bu geçimlik ücretlerin düşmesini sağlar. Böylelikle sanayi kapitalistlerinin

³ İngiliz deneyimine dair daha kapsamlı bir analiz için bkz. Tilly (1995), Hill (2019), Faulkner (2017).

⁴ Britanya, Orta ve Doğu Avrupa, Rusya, Japonya ve Osmanlı Türkiye'sini de içerecek bir biçimde kapitalist gelişme ile modern devletin oluşum sürecinin kavramsal bir tarihi olarak Anderson'ın (1974) “Lineages of the Absolutist State”i bu süreçlerle ilgili önemli tafsilat içerir.

karı da artmış olur. Serbestleşme tartışmaları açısından bu, çok önemli bir gelişme olmakla birlikte aynı zamanda, aristokrasi ve burjuvazi arasındaki çıkar çatışmasının burjuvazi lehine sonuçlanması dönemin iktisadi algısını göstermektedir.

Dönem serbestleşmesinin ne kadar “serbest” olduğu da ayrı bir tartışma konusudur. Yapılan ticaret antlaşmaları aslında, ekonomi dışı zoru da kimi durumlarda gerektirir. Rodrik’in deyişiyle az gelişmiş ülkelerdeki yerel yöneticiler Adam Smith ve David Ricardo’nun fikirlerine yeterince rağbet göstermeyince, gelişmiş ülkelerin orduları devreye girer. Örneğin, dış ticaret açısından hali hazırda serbestleşmiş Osmanlı Türkiye’si ile Britanya arasında imzalanan 1838 Antlaşması ithalat vergilerine üst sınır belirlemiş ve yed-i vahit (tek) uygulamasını kaldırmıştır ve bu antlaşma 1827 Navarin Yangını’ndan ya da batılıların tahrikinin de rolü olduğu Kavalalı M. Ali Paşa isyanından azade düşünülemez.⁵ 1839-1842 yıllarında Afyon Savaşları’nın mantığı Çin piyasalarını İngiliz malları ile doldurmaktır (Rodrik, 2011, s. 29). 1854’te Japonya dış ticarete ABD’nin askeri donanmasının etkisiyle ikna olur (Fulberth, 2010, s. 151). Özetle ister ekonomik ister siyasi veya askeri yöntemler kullanılsın, temel dış ticaret stratejisi az gelişmiş ülkeleri bir hammadde deposu ve gelişmiş ülkelerde üretilen mamul mallar için birer pazara dönüştürmektir.

Ayrıca serbestleşmenin tüm dünyada geçerli olduğunu iddia etmek de çok mümkün değildir. Özellikle 1870’li yıllar bunalımından sonra, kimi ülkelerin de korumacı tedbirler aldığı görülür. Bunalım yıllarında ABD gibi ülkeler serbest ticaret politikalarına mesafeli durmuştur. Kıta Avrupa’sındaki birçok ülke ise korumacılık politikalarını cesaretle uygulamaya koymuştur (Rodrik, 2011, s. 29). ABD’nin 1866 yılından itibaren on yıl boyunca mamul mallar üzerindeki ithalata koyduğu gümrük tarifesi oranı % 45 civarındadır ve Birinci Dünya Savaşı’na kadar bu oran hep yüksektir. Ayrıca bu yıllar ABD’nin endüstriyel açıdan Britanya’nın önüne geçtiği dönemdir (a.g.e, s. 25). Aynı politikalar Fransa, Almanya ve İtalya’da da uygulanır. Bu süreçle ilgili olarak karşılaştırmalı gümrük tarifesi oranları 1914 yılı için incelendiğinde; Britanya hiç tarife uygulamazken, Almanya’nın % 13, Avusturya-Macaristan ve İtalya’nın % 18, Fransa’nın % 20, İspanya’nın % 40 ve ABD’nin % 30 gümrük tarifesi uyguladığı görülür (Hobsbawm, 1999, s. 49).

Rodrik, 19. Yüzyılda finansın küreselleşmesi sürecinde altın standardından bahsederek analizi genişletir. Aslında bugüne göre çok daha basit bir para sistemi söz konusudur. Burada yine “dünyanın atölyesi” olarak gelişen Britanya’nın dış ticaret çıkarlarına uygun bir sistem tesis edilmiştir.

Öyle ki; *“başlangıçta sorun, esas olarak Britanya’nın uluslararası ticaretinin ve finansmanının çıkarları açısından sterlinin nasıl sabit tutulacağıydı” ve böylece “döviz birimi ve sabit bir altın miktarı arasındaki basit ve katı bir ilişkiyi ifade eden altın standardı”* oluşmuştur (Hobsbawm, 2003, s. 216-217).

Bu sistemde ulusal para birimleri belirli bir parite üzerinden altına sabitlenir. Burada bir İngiliz sterlinin altın karşılığı 113 gren yani yaklaşık 0,065 gramdır, ABD doları 23.22 grene denk gelir (Rodrik, 2011, s. 30). Merkez Bankaları bu pariteler üzerinden ulusal paraları altına dönüştürebilir. Hükümetler vatandaşlarının talebi halinde bu parite üzerinden altın almak ve satmakla yükümlüdür. Bu sistem aslında, bir “otomatik ayarlama mekanizması” oluşturur. Örneğin bir ülkenin dış ödemeler dengesi açığı verdiği varsayılınsın. Bu durum, ülkenin altın kaybetmesine ve para arzının düşmesine neden olur. Faiz oranları yükselecek, yurt içi fiyatlar düşecek, harcamalar azalacak ve ülke yeniden dış ticarete rekabetçi bir hale gelecektir. Sonuç olarak dış ödemeler dengesi yeniden kurulacaktır (a.g.e, s. 30).

⁵ Detay için bkz. Geyikdağı (2011), Avcıoğlu (1976).

Bu dönem, finansal küreselleşmenin de yoğun olduğu dönemdir. Bununla ilgili Rodrik 1919 yılında bir Londra sakininin herhangi bir güçlük olmadan veya yatırımın meyvelerini alamayacağından korkmaksızın dünyanın herhangi bir yerine özgürce yatırım yapabildiğinden bahseder (Rodrik, 2011, s. 32; Keynes, 2013, s. 5).⁶ Dönem için benzeri bir vurgu Lenin (2001) tarafından da yapılır; üretimin hiçbir aşamasında bulunmaksızın, deniz aşırı coğrafyalara yatırım yapan bir “rantiyeci tabaka” söz konusudur (a.g.e, s. 103). Bu süreç öyle bir hale gelir ki;

“(...) dünyanın, o dönem, en az korumacı, en dışa açık ve en "ticaretçi" ülkesinde (Britanya) rantiyeye geliri dış ticaret gelirinden beş kat fazladır” (a.g.e, s. 104).

Rodrik’e (2011) göre, bu dönem dünya finans piyasaları çok etkin bir şekilde faaliyet yürütür. Londra, New York ve Avrupa’nın diğer önemli finans merkezleri belirledikleri faiz oranları ile ortak bir piyasadaymış gibi hareketler ederler (a.g.e, s. 32). Sermaye bol olduğu gelişmiş ülkelerden, kıt olduğu az gelişmiş ülkelere akmaktadır. Bu bağlamda dünya artık meta ihracıyla birlikte sermaye ihracının ağırlığını arttırdığı bir evreye girer.⁷

Bu noktada, Rodrik bugün için de geçerli olan, uluslararası finansla ilgili bir sorundan bahseder; borcun ödenmesi sorunu. Yerel piyasalarda, ödenmeyen bir borç için yerel müeyyideler borçlunun karşısına çıkabilir, ama uluslararası piyasalarda böyle bir mekanizma söz konusu değildir. Borcun dönmemesi ciddi iflasları ve ekonomik krizleri yaratan bir süreç olarak karşımıza çıkar. Sonuç olarak, altın standardının sonu aslında Britanya’nın dış ticaretteki rekabetçiliğini ABD lehine yitirmesi ve borçlu bir ülkeye dönüşmesi sonucu ortaya çıkar. Özellikle 1. Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere kuru koruyamayacak, ödemeler dengesi bilançosu açıklarının artmasıyla birlikte, ABD’ye olan borçlarını ödeyemeyecek hale gelecektir. Altın Standardı da bir sabit döviz kuru sistemi olduğu için, özellikle ABD’nin 1930’lu yıllarda faiz arttırması sonucu, açık veren ve altın stokları azalan İngiltere’nin kuru koruyamamasına ve altın standardını terk etmesine şahit olunur.

3. TİCARET VE TİCARİ POLİTİKA

Kapitalist gelişme ve genel olarak küreselleşme süreçlerinde dış ticaret ve ticaret politikalarının analizi de önemlidir. Burada Rodrik (2011) serbest ticaretin gelişme, korumacılığın ise gerileme olduğuna ilişkin vurguları fazlasıyla kolaycı bulur. Bu anlamda Rodrik’in ilk küreselleşme evresi dediği süreci, serbestleşmede taviz vermeyen İngiltere’nin yoğun bir borç stokuyla ve gelişme sürecine girmiş korumacı ülkelerin gelişerek kapattığını görürüz.

Buradan hareketle “ticaret her zaman yararlı mıdır?” sorusu ortaya çıkar. Rodrik; Adam Smith, David Ricardo gibi iktisatçıların sadece emek gereksinimine ve üretim maliyetlerine

⁶ 1919’da ilk baskısı yapılan Keynes’in “Economic Consequences of the Peace” eserinde bir İngiliz yatırımcının telefon yardımıyla “sabah çayını yudumlarken” servetini herhangi bir yer altı kaynağına ya da yeni kurulmuş bir şirkete yatırılabildiğinden ve birçok riskten de neredeyse muaf olduğundan bahseder. Genel Teori’de (1980) de benzeri bir vurgu vardır; herhangi bir girişimci örneğin tarımsal işletmeye yatırdığı sermayeyi çok rahat bir şekilde başka bir alana kaydırabilir (s. 152). Bu esasen borsaların kolaylaştırdığı bir süreçtir. Öte yandan 1936’da ilk baskısı yapılan bu ikinci eser, finansal yatırımın irrasyonel doğası ile bağlantılı istikrarsızlık ve kriz dinamiklerine işaret eder. detay için bkz. Keynes (1980), Gürgör ve Baydur (2022).

⁷ Lenin (2001) de benzeri bir süreçten bahseder; kapitalist merkezlerde kurulan tekelleri ciddi bir sermaye birikimi ve bunun yarattığı sermaye fazlası takip eder. Bu sermaye fazlasının ihracı kaçınılmaz hale gelir ve bunun için de geri kalmış-geç kapitalistleşme sürecinde olan ülkeler tercih edilir. Bu ülkelerde sermayenin azlığı, toprağın görece ucuzluğu, ücretler ve hammadde fiyatlarının düşüklüğü ile bağlantılı olarak karlar genellikle yüksektir (s. 65). Sermaye ihracının meta ihracını dışlaması da söz konusu değildir. Sermaye ihraç eden ülke sermayenin gittiği ülkeyi dış ticaret antlaşmalarıyla kendisine bağımlı hale getirir.

bakarak kolaycılık yaptıklarını savunur. Bunlar dışında, pozitif veya negatif dışsallıklar gibi ticaretin yararını kuşkuya düşüren etmenler de vardır. Örneğin, üretimin çevre üzerinde yarattığı tahribat durumunda, sosyal maliyet özel maliyeti aşar ve negatif dışsallık söz konusudur. Bunun tersi de mümkündür; üretim ekonomide veya başka alanlarda teknolojik yayılmalar yaratarak pozitif bir dışsallığa sebep olabilir.

Bu bağlamda; *“Ekonomi sadece kar maksimizasyonu ile ilgilenmeyen sosyal bir bilimdir ve toplumun piyasa fiyatlarının yanı sıra pek çok başka maliyet muhasebesi araçları vardır”* (Rodrik, 2011, s. 47).

Gelir adaletinin bozulması işin başka bir yönüdür. Örneğin küreselleşme tartışmalarının hız kazandığı 1990’lı yıllarda, birçok ticaret engeli aşılmışken en fakir ve en zengin % 20’lik gelir grubunun ortalama gelir farkı 1:60’a çıkmış durumdadır (Yeldan, 2006, s. 18). Bu anlamda, Rodrik’in belirttiği üzere serbest dış ticaret savunucuları kısa vadede olmasa bile uzun vadede herkesin bundan yarar sağlayacağını iddia eder ama uzun vade yararlarını sağlayacak bir mekanizma yoktur. Bu anlamda Rodrik’e göre ticaret politikası siyasetten uzaklaştırılarak salt teknokrasinin alanı olarak kalırsa tüm önemini yitirir, zaten bu hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Tüm bu ticaret tartışmalarının siyasi yönünün tarihsel olarak da çok ciddi olduğu, 1800’lü yıllara ilişkin olarak Luxemburg’un verdiği bir örnek üzerinden tartışılabilir; İtalya ve Fransa arasındaki Tunus üzerine olan çıkar çatışması aslında, Avrupa üzerinde serbest ticaretin çıkar uyumuna kesin bir son verecek olan İtalyan-Fransız gümrük savaşının tipik bir uvertürü olur (Luxemburg, 1984, s. 149). Bu durum bugün de farklı değildir; ticari engeller siyasi bir amaç için kullanılacak araçlardır. Tüm ticari ulus üstü kuruluşların aynı zamanda siyasi lobi faaliyetlerine sahne olduğu da sır değildir; bu anlamda, siyaset ve ticaret birbirinden ayrılamaz.

1944’te Bretton Woods sistemiyle İngiliz iktisatçı Keynes ile ABD’li Harry Dexter White yeni uluslararası kurallar koyar. Bu sistemin esas amacı; Avrupa’nın yeniden inşasının finansmanı ve dünyayı gelecekteki ekonomik buhranlardan kurtarmaktır. (Stiglitz, 2008, s. 566). Burada iki yeni kuruluş söz konusu olur; IMF ve Dünya Bankası. Aslında bu sistem özellikle GATT (Genel Gümrükler ve Ticaret Antlaşması) ile birlikte, ticari serbestleşme için uluslararası bir disiplin sağlamanın yanı sıra, ulus devletleri sosyal ve ekonomik ihtiyaçlara cevap verme yönünde serbest bırakır. Tam istihdam, ekonomik büyüme, eşitlik, az gelişmiş-gelişmekte olan ülkeler için kalkınma hedefleri gibi ulus ölçeğinde hedefler, uluslararası ekonomik saiklerin önüne geçer. Hedef hiper küreselleşme değil ılımlı küreselleşme olur (Rodrik, 2011, s. 61).

GATT’ın rolü bu süreçte çok önemlidir. 1947’den GATT’ın DTÖ’ye dönüştüğü 1995 yılına kadar yapılan görüşmeler ithalat kısıtlamalarını ciddi oranda kaldırır ve gümrük tarifelerini düşürür. 1948’den 1990’a kadar yıllık ortalama ticaret hacmi % 7 oranında artar (a.g.e, s. 63). Ancak GATT’ın tam anlamıyla, bir finansal ve ticari serbestleşmeye sebep olduğu da söylenemez. Özellikle tarım GATT müzakerelerinin dışında tutulur. Sigorta, bankacılık, inşaat gibi ticareti kolaylaştıran hizmetler de tam anlamıyla serbestleştirilemez. Zira bu dönem kapitalizmin otuz altın yılı olarak geçmekle birlikte, ulusal kalkınmacılığa önem verilen bir dönemdir. Bu nedenle, henüz tüm sektörlerde bir liberalleşmeden söz etmek mümkün değildir. GATT’ın amacı serbest ticaretin merkeze alınması değil farklı ulusların iktisadi yapılarına uygun bir küresel ticaret mozaïği yaratmaktır ve bunda başarılı da olmuştur (a.g.e, s. 66).

Öte yandan Wood (2016) gibi tüm bu süreçlere eleştirel bakan bir yazara göre Hiroşima ve Nagasaki’ye atılan atom bombaları nasıl ABD askeri üstünlüğünün aracıysa, Bretton Woods Sistemi, IMF, Dünya Bankası ve GATT ABD iktisadi hegemonyasının tesisi merkeze alınarak kurulmuştur. Bunlar görünüşte dünya ekonomisinde istikrar, doların konvertibilitesi, geç kapitalistleşmiş coğrafyaların kalkınması gibi amaçlar gütsede asıl mesele bu coğrafyaların

kaynaklarının, işgücünün, piyasaların vs. başta ABD olmak üzere batı sermayesine açılmasıdır (a.g.e, s. 148-149). Yani bunlar aslında küresel hegemonik güç değişikliğinin kurumsal görünümü ve aracı olarak oluşmuştur.

1995 yılındaki “Uruguay Round’ında” GATT Dünya Ticaret Örgütüne dönüşür. DTÖ aslında ulusal kalkınmacılığın bitişiyle birlikte küreselleşmenin tam anlamıyla egemen olduğu bir dönemin ulus üstü kuruluşu olarak karşımıza çıkar. Rodrik (2011) bir devletin egemenlik alanı içerisindeki yerel ekonomi yönetiminin artan bir biçimde uluslararası ticarete ve finansa bağımlı hale geldiğini iddia eder. Küreselleşmenin ekonomik boyutunda piyasalar mal ve sermaye açısından uluslararası entegrasyon adına yerel düzlemde çıkmak durumunda kalırlar; ancak aynı ilişki işgücü piyasası için geçerli değildir (a.g.e, s. 67). DTÖ’nün GATT’tan farkları şu şekilde özetlenebilir; DTÖ’yle birlikte geçmişte müzakerelerin dışında bırakılan tarım liberalleşir. Tarımda kotalar, kotayı hesaplamanın zor olduğu gerekçesiyle kaldırılır ve gümrük tarifesi sistemine geçilir. Hizmetlerde de özellikle, telekomünikasyon ve bankacılık alanında, ülkeler düzeyinde farklılık göstermekle birlikte serbestleşme söz konusu olur. Rodrik önemli bir düzenleme olarak patent ve telif hakları üzerine de bir tartışma açar; Patent ve telif haklarının gelişmekte olan ülkelerin aleyhine geliştiğini ve bu ülkelerin gelişmiş ülkelere uygun bir biçimde pozisyon almak zorunda kaldığını söylemektedir. Tüm bunların yanında, devlet sübvansiyonlarına kısıtlamalar, firmaların yerel ürünleri üretim sürecinde kullanmalarının engellenmesi, ithalat kısıtlamalarının engellenmesine yönelik girişimler dikkat çekicidir (a.g.e, s. 68). Sonuç olarak, küresel ekonominin gerekleri olarak tanımlanan kurallar dizini yerel ekonominin üzerine demoklesin kılıcı gibi dikilir ve bunu "laissez-faire/laissez-passer" ideolojisine çok da uygun olmayacak bir kurallar manzumesiyle yapar. İktisatçılar ve teknokratlar, o dönemde savaş sonrası artan dış ticaretin nedeni olarak serbestleşmeyi görürler. Bununla birlikte Çok Uluslu Şirketlerin de ağırlığını koymasıyla GATT’ın kalkınmacılığa izin veren politikasından DTÖ’nün serbestleşmeciliğe yönelik politikalarına geçiş ile küreselleşmeciliğe giden sürecin önem kazandığı ortadadır. Özellikle patent politikalarına değinen Wallach ve Sforza’ya göre (2002) DTÖ’nün serbestleşmedeki ısrarı her şeyi metalaştırıcı bir etmen olarak karşımıza çıkar (a.g.e, s. 26). Örneğin yeni sistem, yerel düzeydeki canlı türleri ve halkın bunlarla uygulamalarına dahi patent verir. Yazarlar bu noktada, Hindistan’daki yerli halkın yıllardır tıbbi amaçlar için kullandığı neem ağacının patente konu olması örneğini verir; ağacın bu özelliği Amerikan ve Japon firmaları tarafından fark edilir ve onlar tarafından patenti alınır. Yerli halk kendi zenginliğinden ekonomik olarak faydalanamaz. Yine yazarlara göre, DTÖ’nün fikri mülkiyet hakkı birçok sorunu beraberinde getirir. Bir şirket bir tohuma yönelik mülkiyet hakkı elde ettiğinde, kuşaklar boyunca var olan ve yerel çiftçilerin bilgi ve tecrübelerini dikkate almadan ürün ile ilişkili tüm haklara sahip olurlar. Bu noktada, firmanın çiftçiden telif talep etme veya söz konusu tohumu artık kullanmamasını isteme hakkı doğar (a.g.e, s. 26-27). Bu patent sisteminin eşitsiz gelişimi çok uluslu şirketler lehine bir sürecin gelişmesine neden olur.

DTÖ’nün çeşitli ihtilafları çözme biçimi de ciddi eleştirilere neden olur.⁸ Bir ülkenin yasalarının DTÖ’nün yasalarına uymadığı gerekçesiyle ülke şikayet edildiğinde, davayı bu kurallara uymadığı için kaybeden ülke kurallara uymayan politikaları kaldırmak ve davacıya tazminat ödemek zorundadır (Rodrik, 2011, s. 69). Kararı veren DTÖ jürileri söz konusu politikanın kaldırılması için bir tarih limiti koyar. O tarih geçildiğinde hala ülke karara konu olan politikayı değiştirmediyse, davacı ülkenin davalı ülkeden tazminat talep etme hakkı doğar. Eğer tazminatta anlaşılamazsa, davacı devlet DTÖ’den davalı devlet aleyhine ticari yaptırım uygulamasını ister;

⁸ Detay için bkz. Burbach, Danaher (2004)

"bir kez bu talepte bulunuldu mu, yaptırımlar sadece tüm DTÖ üyelerinin oybirliğiyle buna karşı çıkması halinde durdurulabilir; bu da kazanan ülkenin de yaptırım talebini geri çekmesini gerektirir" (Wallach, Sforza, 2002, s. 31).

Burada çok ilginç bir şeye dikkat çekmek gerekir; *"Dünya Ticaret Örgütü, ABD'nin politikalarını değiştirmeye zorlamayı başarmış tek uluslararası kurumdur; ABD'nin vergileri ve çevre politikalarına ilişkin konularda bunu başarmıştır"* (Rodrik, 2011, s. 69).

İngiltere de tazminat ödemiştir. Bu kuruluş, süper güç denilen ülkeler aleyhine de serbestleşmeciliğe karşı bir politikayı yaptırıma bağlayabilir. Bu bağlamda aslında gelişmiş ülkelerin de yaptırıma bağlanabilmesi hali, bu kuruluşun küreselleşme sürecinde ne kadar ciddi bir rol oynadığını göstermektedir.

4. SERMAYE HAREKETLERİ

Küreselleşme hususunda bir diğer önemli mesele de sermaye hareketleridir. Aslında Lenin (2001) gibi yazarlarda sermaye ihraçları olarak da görünen bu süreç, özellikle 19. Yüzyıldan itibaren ağırlığını arttırmıştır. Bretton Woods sisteminde, altınla değiştirilebilen tek para birimi dolar olacaktır ve diğer para birimleri dolara göre ayarlanacaktır. Bu anlamda sistem bir sabit kur sistemidir ve Keynesyen politikaların hakim olduğu İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden itibaren kapitalizmin 1945-1971 arası döneminde uluslararası para sistemi olması noktasında önemlidir. Bretton Woods sistemi başta "sıcak para" olmak üzere, ülkelere sermaye girişlerini denetleme hakkı tanıyan bir sistemdir. Bu dönem sermaye kontrollerinin yoğunlaştığı bir dönemdir ve bununla ilgili hem akademik çevrede hem de devletler ve özel sektör ile finasta da bir uzlaşma oluşmuştur.

Özel sermaye akışları 1920 ila 30'lu yıllarda denge bozucu bir rol oynarken Keynes sermaye hareketlerinin hem mali istikrarı hem de makro ekonomik dengeleri bozduğunu fark eder (Rodrik, 2011, s.85). Özellikle tam istihdam ve ücretlerin istikrarlı bir şekilde devamı zorlaşır. Hem altın standardı hem de Bretton Woods bilindiği üzere sabit kur sistemi üzerine kurulur. Faizler yüksekse herhangi bir ülke de faizini yüksek tutmak zorunda kalır, aksi halde ciddi bir sermaye çıkışı yaşayacaktır. Altın standardı sistemi bir sabit kur sistemiyken sermaye serbestisini tanıması bu tarz bunalımları tetiklemiştir ve Bretton Woods bu bağlamda sermaye denetimini önemser. Özellikle 1970'lerde önem kazanan başka bir alternatif vardır; ülkeler sermaye kontrolü uygulamamak için kuru esnetebilirler. Böylece, bu politikaların bir çıktısı olarak para politikalarının görece daha istikrarlı bir yapıya kavuşması sağlanabilir. Döviz kurlarının belirlenmesinde de sermaye girişi önem kazanır. Paranın değer kaybetmesi istenirse faiz oranları düşürülebilir ve bunun tersi de geçerlidir. Aslında konu yine üçlü açmazaya dayanır (a.g.e, s. 86).

Alternatif seçeneğe Keynes itiraz eder. Çünkü bu seçenek mali piyasalarda iyimser veya kötümser beklentiler nedeniyle para birimlerinin aşırı değişken hale gelmesini tetikler. Diğer bir neden de aşırı değişken para biriminin dış ticarete yaratacağı zorluklardır. Aslında Keynes burada, üretim sektörünün ekonomik refahın kaynağı olduğunu ilan eder ve finans piyasalarını kumarhaneye benzetir. Bu bağlamda, asıl önemli olan kısa vadeli finansı değil ticareti desteklemektir. Burada çok önemli biri ikileme karşılaşıyor; ticarete düşürülen işlem maliyeti, sermaye kontrolleri yoluyla finasta yüksek işlem maliyetleri anlamına gelecektir (a.g.e, s. 86).

Bretton Woods sistemi bu haliyle dönemi için başlangıçta verimli olur, ama özellikle Vietnam Savaşıyla ekonominin güç kaybetmesi ve Avrupa ile Asya'daki hızlı büyüme nedeniyle Amerikan ekonomisi açık vermeye başlar. Bu açıklar bir yerden sonra dolara duyulan güveni azaltır ve iktisadi birimler mevcut pariteden altın talep etmeye başlar. 1971'de Nixon'un başkanlığı döneminde doların sabit bir oran üzerinden altına çevrilmesi durdurulur. Bunun

sebepleri şu şekilde özetlenebilir; dünya ticareti ve finans genişledikçe, sermaye kontrollerinin yarattığı politik alan daralır ve dış kısıtlar önem kazanmaya başlar. Kredilendirmeyi arttırmak için kullanılan, özel fon çekme hakkı veya SDR gibi varlıklara rağmen IMF'in kaynaklarının yeterli olmadığı ortaya çıkar. ABD, 60'lı yılların sonunda, tüm bu dış açıklar veriyken, bir de spekülasyon saldırısına maruz kalınca, sabit kur rejimi daha fazla sürdürülemez. Burada gördüğümüz; yerel ekonomilerin gereklerinin küresel ekonominin gereklerini aşması durumudur. Tüm dünyada, ticareti ve finansı belli kurullarla yönetme iddiası taşıyan Bretton Woods Amerikan ekonomisinin yerel gereklerine yenilmiştir.

Bundan sonra dönem, yetmişlerle birlikte hem finasta hem ticarete serbestleşme dönemi olarak anılır ve bu, günümüzde de devam eden sistemdir. 1961'de kurulan OECD'nin (Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü) 1980'li yıllarda kısa vadeli sermaye girişleri ile uzun vadeli yatırımlar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırması ve OECD'ye üyelik için tam sermaye hareketleri kısıtlamalarının ortadan kaldırılmasını şart koşması, bu serbestleşme sürecinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte IMF'deki ciddi bir paradigma değişikliği, özellikle 1997 yılında sermaye kontrollerinin kaldırılmasına ilişkin ülkelere baskı yapılmasına dair öneri kabul edilince söz konusu olur (a.g.e, s. 91). Stiglitz'e göre, (2008) IMF aslında piyasaların sık sık iyi çalışmadığının kabulü üzerine kurulur ki bu piyasalar ciddi istihdam sorunlarına neden olabilmektedir. Bu bağlamda, kurum ekonomik istikrarsızlığa karşı küresel düzeyde kolektif bir hareket olarak formüle edilir. Ancak kurulduğu günden beri IMF, özellikle ikinci küreselleşme sürecinde ciddi bir değişikliğe uğrar. Piyasaların iyi çalışmadığına ilişkin ön kabul değişir ve yerini piyasa üstünlüğüne dayanan bir ideolojiye bırakır. IMF, ülkelere, harcamaları yükseltmek, vergileri veya ekonomiyi canlandırmak için faiz oranlarını düşürmek gibi daha ekonomiyi genişletici tedbirler önerirken finansal küreselleşmeyle birlikte ülkelere açıkların kapatılması, vergilerin yükseltilmesi gibi politik öneriler getirir; "Keynes herhalde çocuğuna olanları görseydi yattığı yerde ters dönerdi" (a.g.e, s. 567). Gerçekten de IMF'in hiçbir politika önerisinin uygulamasında başarı sağlanamaz. IMF'in dayattığı olgunlaşmamış sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi yüze yakın ülkede istikrarsızlık ve kriz tetikler. Ülkeler krizdeyken, IMF fonları ve programları istikrarı sağlamaktan ziyade, yoksulların daha da yoksullaşmasına katkı sunar (a.g.e, s. 568).

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi olağanüstüdür; Rodrik'in deyişiyle 30'lu yaşlarındaki insanlar, bilgisayarlarının başında çok büyük bir hızla milyonlarca doları transfer edebilir. Bu eylem ise paraların değerlerini gerçek ekonomik değerlerine çekerek verimsizlikleri gidermeye hizmet etmez, spekülasyon kar peşinde koşma eğilimini artırır. Bu ise piyasadaki iniş-çıkışları büyütür (Rodrik, 2011, s. 94). Bu noktada, ülkelerin, istihdam, üretim ve enflasyon bakımından ulusal politikalarından ödün vermeden, fonların dövizler arası geçişine kendilerini uyarlayamayacağını savunan Tobin, bugün kendi adıyla anılan bir vergiyle, para işlemlerine vergi konulmasını önerir (a.g.e, s. 94). Ama küresel ekonomik politika yapımcıları bu önerileri de ciddiye almazlar. Kendilerini uluslararası sermayenin insafına bırakan ülkeler, Latin Amerika borç krizlerinde, Avrupa'daki ve ülkemizdeki krizlerde olduğu gibi, ciddi bir tahribata uğrarlar.

Bu krizlerin çoğu aynı büyüme ve çöküş dönemlerini izler. İlk etapta krediler şeklinde elde edilen dış borçlar ile ülkelerin ekonomisi canlanır. Yeni bir üretim dalgasıyla gelirlerin artacağına ve borçların finanse edilebileceğine ilişkin bir pembe tablo çizilir. Sonrasında ise, hızla yurtiçinden veya dışından kötü haberler özellikle mali piyasalarda yayılmaya başlar. Ülkenin borç stoğu artmış ve durum kötüleşmiştir. Yatırımcıların yüksek risk algısı yabancı finansman musluğunun kesilmesine neden olur, bu da faizlerde muazzam artışları tetikler. Para değer kaybeder, firmalar kredi sıkışıklığına maruz kalır ve yerel talep düşer. Piyasa güvenini sağlamak için yapılan sıkı maliye politikaları durumu daha da kötüleştirir. Buna "Minsky Anı"

denmesindeki mantık budur, Minsky'nin (2013) analizinde olduğu gibi, borcun finansmanı sorunu, daha doğrusu, sözleşmeye tabi kısa vadeli borcun üretimle finanse edilmesindeki gecikmeler ve eş zamansızlık durumu, doğrudan ekonominin krize girmesine zemin hazırlar. Rodrik burada Rogoff ve Reinhart'ın istatistiki çalışmasına atıf yaparak, tarihsel olarak, finansal serbestleşmeyle bankacılık krizleri arasındaki pozitif yönlü ilişkiye vurgu yapar (a.g.e, s. 96) Gerçekten de Rogoff ve Reinhart'ın yaptıkları kriz şemasında; finansal liberalleşme sonucu bankacılık krizlerinin başlamasından, bunun para krizlerine neden olmasından, devamında bankacılık krizlerinin yoğunlaşmasından ve iflaslar ile iç ve dış borcun ödenememesi sonucu paranın değer yitirerek ülkelerin krize girmesinden söz edilir (Reinhart, Rogoff, 2013, s. 17).

5. ÜLKELER ARASI EŞİTSİZLİKLER

Rodrik, ülkeler arasındaki eşitsizlikleri anlatırken, fakir bir ülkenin zengin bir bireyi ile zengin bir ülkenin fakir bir bireyi olmak arasında hangisinin daha tercih edilebilir olduğunu sorar. Rodrik'e göre sorunun cevabı zengin ülkede fakir olmanın tercih edilesi olmasıdır. Zira zengin bir ülkedeki fakir, fakir bir ülkedeki zenginden ortalama üç kat fazla kazanır. Rodrik kalkınmayla ilgili, eğitim ve sağlık gibi diğer faktörler hesaba katıldığında aradaki farkın daha da artacağını belirtir. Eğer hesaplama en çok kazanan ilk % 10 ile en fakir % 10 arasında yapılırsa, yoksul ülkenin BMW kullanabilen zenginleri o ülkenin toplam nüfusunun % birinin % biri kadar olacaktır (Rodrik, 2011, s. 120). Bu bağlamda zengin bir ülkedeki fakir, fakir bir ülkedeki zenginden daha fazla şeye sahiptir.

Sanayi devriminin başlangıcında bu eşitsizliğin çok daha az olduğu açıktır, bugün en zengin ülke en fakir ülkeyle kıyaslandığında 80 kat daha zengindir (Rodrik, 2011, s. 120). Bugünün dünyası, çok zengin az sayıda ülke ile yoksulluk sınırında bulunan çok sayıda ülke arasında bölünmüştür. Rodrik'e göre yoksulluğun en önemli nedeni düşük verimliliklerdir. Fakir ülkede işgücü asgari yaşam koşullarını sağlayabilmek için dahi çok düşük bir verimlilikle üretim yapar. Verimliliğin düşük olması, düşük teknolojiyle, kredi yetersizlikleriyle, zengin ülkelerin desteklediği yerli elitlerin daha fazla zenginlik hırsıyla, beceri, bilgi ve iş fırsatlarının olmamasıyla da açıklanabilir. Burada asıl sorulması gereken şudur ki yerel ekonomi tüm yoksulluğuna rağmen kendi ekonomisini küresel ekonominin gereklerine tamamıyla uydurmalı mıdır? Böyle bir uyum sürecinin nasıl krizlere gebe olduğunu önceki bölümlerde anlatan Rodrik, daha ılımlı bir küreselleşmeyi, hatta yerelin gereklerine saygı duyan Bretton Woods sistemine dönüşmesini önerir.

Eşitsizliğin kaynağı aslında çok daha gerilerde saklıdır. Rodrik bu noktada 19. Yüzyıl'da yaşandığı iddia edilen küreselleşme sürecini göz önüne alır. Bu süreçte dünya ekonomisi, sanayisi hızla gelişen merkez ile hammadde üretimini merkeze almış çevre arasında bölünür (a.g.e, s. 120).⁹ Burada, dış ticarete ve sermaye hareketleriyle eş anlamlı hareket eden, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşmasına bakmakta fayda var. Sermayenin yoğunlaşmasından anlaşılan her bir kapitalistin kontrolündeki sermayenin daha büyük miktarda üretimi mümkün kılacak şekilde artmasıdır ve sermaye birikimi sonucunda ortaya çıkar. Yoğunlaşma üretim miktarında belli bir artış meydana getirmeye muktedirdir ve çeşitli sanayi kollarında rekabeti dışlayabilen bir birikim biçimidir (Sweezy, vd., 1975, s. 29). Merkezileşme ise, hali hazırda var olan sermayelerin bir araya gelmeleridir (a.g.e, s. 30). Bu dönemde sermaye gelişmiş ülkelerde yoğunlaşır ve merkezileşir, yaratılan meta ve sermaye fazlası dışarıya ihraç edilir.¹⁰ Bu durum yoksul ülkelere sanıldığı gibi refahı arttırmaktan ziyade, meta ihracı onları

⁹ Bununla ilgili çok daha derli toplu bir yaklaşım için bkz. Wallerstein (2015).

¹⁰ Sermayenin birikim, yoğunlaşma ve merkezileşme dinamikleri özellikle İngiltere'deki deneyim üzerinden Kapital'in birinci cildinde anlatılır. Detay için bkz. Marx (2016).

hammadde deposu ve mamul mal pazarına, sermaye ihracı da işgücünü düşük ücretli işçilere dönüştürür.

Bu cendereden kendini kurtarabilen ülkeler de vardır. Bunlardan biri Japonya olarak karşımıza çıkar. Aslında Japonya 1600’lü yıllarda bir kapitalistleşme süreci başlatır ama güçlü yarı feodal yapı bu dışa açılmacı durumu sekteye uğratar. Ülke 1850’li yıllarda ABD donanmasının baskısıyla kapitalist ilişkilere girmek zorunda kalır. Bunun üzerine ülkede Meiji adıyla anılan bir restorasyona gidilerek, feodal dönemi sona erdiren yukarıdan aşağıya bir reform süreci başlatılır (Fulberth, 2008, s. 151). Bu aynı zamanda bir kalkınma planı gibi uygulanarak, bugün sanayi politikası denilen, yeni sanayilerin teşvik edilmesine yönelik devlet desteği sağlanır. Devlet, pamuklu tekstili ve gemi yapımı alanlarında tesisler kurar. Kurulan Kamu İktisadi Teşebbüsleri, sonrasında özel sektörün güçlenmesi için özelleştirilir. Aynı zamanda, Japonya kendi iç pazarını korumak için belirli mallarda ithalat vergisi oranlarını arttırır (Rodrik, 2011, s. 126).

Benzeri gelişmeler, Doğu Asya ülkelerinde de söz konusu olur. Hong Kong, Güney Kore, Tayvan gibi ülkeler, sanayileşir ve bazı alanlarda -örneğin Güney Kore hem gemicilik hem otomobil sektöründe- dünyanın sayılı ülkeleri haline gelirler (Fulberth, 2008, s. 280). Özellikle Güney Kore üzerinden bir okuma yaparsak; Güney Kore savaştan çıkmış yoksul bir ülkedir ve özellikle Kore bölündükten sonra bütün yer altı zenginlikleri Kuzey Kore’de kalır. Güney Kore’ye ise tarım alanları kalır, özellikle savaştan sonra başkent Seul’da bulunan endüstri tesisleri ve altyapı imkanlarının % 80’den fazlası kullanılamaz hale gelir (Çakmak, 2016, s. 153). Ama bu şartlarına rağmen, bu ülke ciddi bir demir çelik KİT’i kurabilir hale gelir. Bu noktada, Güney Kore’nin de yaptığı, aynı Japonya gibi planlı bir kalkınma stratejisi izlemektir. Tam bu süreçle ilgili, Japonya’nın isteği üzerine, Dünya Bankası *Doğu Asya Mucizesi: Ekonomik Büyüme ve Kamu Politikası* isimli bir rapor hazırlar. Rapor Doğu Asya ülkelerinin devlet müdahalesi ile geliştiğini görmek istemez. Rapor bölümlerden oluşur ve Stiglitz’in yazdığı bölüm kamunun ekonomideki yararlarından bahseder ama diğer bölümler bunu gizlemekten yanadır;

“Hangi bölümü okuduğunuza bağlı olarak, yeni sanayiler devlet tarafından desteklendiği için mi, yoksa bu desteklere rağmen mi Asya devletlerinin başarılı olduğuna ilişkin farklı bir düşünceyle karşılaşıyordunuz.” (Rodrik, 2011, s. 128)

Halbuki tablo çok nettir, bu ülkeler, modern üretimde yatırımları canlandırmak amacıyla öncelikli sektörler seçip bunları sübvans ederler. Ayrıca KİT’ler özel sektöre rakip değil, sektörü destekleyici bir rol oynarlar. Ayrıca aşırı vergilendirme, kırtasiyeciliğe varan aşırı bürokrasi, bürokratik yozlaşma, yüksek enflasyon gibi yatırımları engelleyici faktörlerden ekonomilerini kurtarırlar. Özellikle bürokrasi, bu süreçte ciddi rol oynar; özel şirketlerin yatırımlarını koordine eder, girdileri tedarik eder ve ihtiyaç duyulduğunda teşvik sağlar. Henüz olgunlaşmamış sektörlerini ithalat rekabetine sokmazlar, çok uluslu firmaları piyasaya sokmayarak, yerli üreticinin teknolojisini geliştirmesi için onlara zaman kazandırır (a.g.e, s. 129). Sonuç olarak, Rodrik’in çok isabetli tespitiyle; *“ne üretirseniz o olursunuz”* (a.g.e, s. 136). Hammadde alanında uzmanlaşmak bir ülkeyi mamul mal pazarı yapacaktır. Dış ticarete ve bütün uluslararası ekonomide rekabetçiliği ve bağımsızlığı korumak güçlü bir devletin varlığını gerektirir.

Tüm bunlarla bağlantılı olarak Rodrik’te küreselleşme sürecinin önemli bir politikalar bütünü olarak 1989 yılında ilk kez söz edilen Washington Uzlaşısına dair eleştiri önemlidir. Washington uzlaşısında temel öneriler; mali disiplin yani kamu dengesinin sağlanması, faiz oranlarının serbest bırakılması, ticaretin serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırım girişinin serbestleştirilmesi, özelleştirmeler, deregülasyon (mal ve faktör giriş-çıkışlarının önündeki

engellerin kaldırılması), rekabetçi bir döviz kuru, vergi reformu, vb. olarak sayılabilir. Bu aslında serbestleşmenin ve ekonomik küreselleşmenin bir manifestosu olarak değerlendirilebilir. Ülkeler bu politikaları uyguladılar, zira IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan alınacak destekler bu önerilerin uygulanmasına bağlı olur. Ancak bu öneriler krizleri daha da derinleştirmiştir ve bu noktada, Rodrik çok önemli bir tespit yapar;

“(İstenilen politika önerilerini gerçekleştirmiş olmasına rağmen çok düşük bir büyüme elde eden bir Latin Amerika ülkesinden bahsederken) *bu ülkenin karşılaştığı güçlük reformlar konusundaki uzun listenin eksikliklerini gösterir. Gündem bütün gelişmekte olan ülkelerin aynı sorunu yaşadığını ve bütün sorunların eşit derecede önemli olduğunu kabul eder*” (a.g.e, s. 152).

Gerçekten de bu politikaları uygulayan kurumlar, zamandan ve mekandan bağımsız olarak, her gelişmekte olan ülkenin aynı sorunları taşıdığını, aynı gelişme düzeyinde olduğunu ve aynı sermaye birikimine sahip olduğunu veri kabul ederek, her ülkeye aynı reçeteyi verir.

6. RODRIK'İN ÜÇLÜ AÇMAZI

Aslında Rodrik'in küreselleşme analizinin kendi üçlü açmazına varmak için yapıldığı da söylenebilir. Yazarın makro iktisattaki üçlü açmazın metodolojisini kullanarak ortaya koyduğu ekonomik ve politik analiz gerçekten çok gerçekçi ve reddedilmesi zor bir fikir olarak karşımıza çıkar. Rodrik'e göre, demokrasi, ulusun kendi kaderini tayin etmesi ve ekonomik küreselleşme aynı anda takip edilemeyecektir. Eğer bir ülke, kendi kaderini tayin edip ekonomik küreselleşmeye yönelecekse demokrasiden vazgeçmek zorundadır.

“*Küresel ekonominin sıklıkla yarattığı sosyal ve ekonomik darbeleri göz önünde bulundurmayarak, uluslararası işlem maliyetlerini en aza indirmek adına demokrasiyi kısıtlayabiliriz. Yurtiçinde demokratik meşruluk yaratmak adına küreselleşmeyi kısıtlayabiliriz. Ya da ulusal egemenlik pahasına demokrasiyi küreselleştirebiliriz. Dünya ekonomisini yeniden yapılandırma seçeneklerimiz bunlardır*” (a.g.e, s. 175).

Bu aslında tarihsel olarak çok doğru bir analizdir. Şunu not edelim, küreselleşme temelde hem dış ticarete hem de finasta serbestleşmeyi gerektiren bir süreçtir. İki örnekle bu analizi detaylandırmaya çalışalım. 1964 yılında Brezilya'nın ulusal kalkınmacı Goulart hükümeti bir askeri darbeyle düşürülür. Cuntanın ilk işi, ABD, IMF ve Dünya Bankası ile bir stabilizasyon programı hazırlayıp uygulamak olur (Gülalp, 1983, s. 57). Programın özü şöyledir; yüksek oranlı bir devalüasyon ve onu takip eden gerçekçi bir kur politikası, yabancı sermayenin teşviki, fiyatların serbestleşmesi ancak ücretlerin kontrolü, ihracatın teşvikinin yanı sıra ithalatın liberasyonu ve anti-enflasyonist bir harcama ve para politikası ile gerçekçi bir faiz haddi politikası (a.g.e, s. 57-58). Yani bu liberalleşme sürecine geçiş bir askeri darbeyle demokrasinin askıya alınmasını gerektirmiştir. Çünkü hem serbestleşme hem de ücretlerin sermayenin çıkarlarına uygun bir biçimde realize edilmesi, aksi halde, daha zor olacaktır. Yaklaşık 16 sene sonra ülkemizde olan askeri darbenin de amacı aslında budur. 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye'deki dönüşüm süreci, ihracata dönük olarak dünya ekonomisiyle daha derin bir bütünleşmeyi, devlet müdahalesinin ve korumacılığın ortadan kaldırılmasını hedefleyen piyasaya dönük bir süreçtir (Savran, 2013, s. 255). Tüm bu sürecin daha rahat uygulamaya sokulabilmesi için, içerideki muhalefetin büyük çaplı tavsiyesi gerekir, bunu sağlayan da 12 Eylül darbecileri olur. Gerçekten de siyasi partileri kapatan, çeşitli sendikaların faaliyetlerini durduran, kimi dergi, gazete vb. yayımı yasaklayan 12 Eylül darbesi, liberalleşme için demokrasinin askıya alınması sürecidir. Bu bağlamda Rodrik'in üçlü açmazı net bir perspektif olarak karşımıza çıkar.

Rodrik, üçlü açmazını Arjantin krizi üzerinden temellendirir. Arjantin'de 1990'daki

krizden sonra ekonominin başına Domingo Cavallo getirilir. Cavallo, ilk etapta yabancı ödemeler üzerindeki kısıtlamaları yasaklayan ve bir pesoyu bir dolara eşitleyen bir konvertibilite kanunu çıkartır. Bu hiper enflasyonu ortadan kaldırarak fiyat istikrarını sağlar. Yarattığı güven ortamı ciddi oranda sermaye akışına neden olur ve yatırım, ihracat ve gelir artışını tetikler. Aynı zamanda, Cavallo, özelleştirmeler ve vergi reformuna ilişkin düzenlemeler getirir. 1990'larda Arjantin çok uluslu kuruluşların örnek olarak gösterdiği bir ülke olur (Rodrik, 2011, s. 163). On yıllık bir göreceli istikrar döneminden sonra, özellikle Asya krizi sonucu yatırımcılar gelişmekte olan ülkelerle ilgili görüşlerini büyük oranda değiştirir. Fakat asıl darbe, Arjantin'in küresel rakibi Brezilya'nın uyguladığı devalüasyon olur. Brezilya'nın ihracatçıları piyasalarda daha düşük dolar fiyatı talep eder ve Brezilya'nın maliyet avantajı Arjantin pezosunun haddinden fazla değer kazanmasına neden olur. Arjantin kendi borçlarını ödemekte zorlanır, bu ülkeye olan güven azalır, piyasalar çökme eğilimini girer ve borçlanma olasılığı büyük oranda azalır. Kötü gidişatı engellemek için, bütçe kısıntıları sonucu memur ve emekli maaşları düşürülür. Bu mali paniği tetikleyici bir etki yapar ve insanlar paralarını çekmek için bankaya koşar. Hükümet bankadan nakit çekimlerine kısıt getirir. Sonucunda; "Mali kesintiler ve bankalardan para çekilmesinin kısıtlanması" toplu protestoları beraberinde getirir. Bunu sendikaların genel grev çağrısı, büyük kentlerdeki isyanlar ve yağmalamalar izler (a.g.e, s. 163).

Sonuç olarak hükümet istifaya eder. Yeni hükümet, yerel banka hesaplarını dondurur, yurtdışı borçlarını geciktirir. Sermaye kontrolleri yeniden devreye girer ve pezonun değeri düşürülür. Sonuç olarak, küreselleşmeye entegrasyonun gerektirdiği düzenlemeler yerel şartlara uyum sağlayamaz. Burada, hükümet ya demokrasiyi askıya alıp küreselleşmenin hedeflerinden taviz vermeyecek ya da yerelin gerekliliklerini küresel gerekliliklerin önüne koyarak demokrasiyi koruyacaktır. Rodrik'in tespitine göre, yerel ekonominin gereklilikleri her zaman küresel olanın önüne geçecektir.

Küreselleşme tartışmaları aslında ulus devletin eski gücünü yitirmesine dayanır. Küreselleşme tahayyülüne göre ulus devletler eskimiş, sınırlar aşınmış ve dünya düzleşmiştir ve

"Yerel siyasetin yerini ulusal siyaseti aşan daha akıcı ve daha yeni temsil şekilleri aldı. Yetki, yerel kural koyucuların elinden milletler üstü düzenleyicilere kayıyor" (a.g.e, s. 183).

Rodrik'in özetlediği bu argümanlar, aslında küreselleşmeyi savunan iktisatçı veya siyaset bilimci ve sosyolog liberallerin genel savlarıdır. Bu hususta, benzeri görüşlere sahip olan neo-marksist yazarlar da vardır. Örneğin, Castells'e göre (2008) enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, uluslararası kuruluşların ve devletlerin ticaret ile sermayeye koyduğu sınırlamaları kaldırması ve serbestleşme politikaları, küresel ekonominin "tüm gezegen ölçeğinde tek bir birim olarak işleme kapasitesindeki" bir ekonomiye dönüşmesine neden olmuştur (a.g.e, s. 367). Negri ve Hardt'ta, bir iktidar teorisi kurulurken her yere nüfuz edebilen "imparatorluk" adı altında, bir küreselleşme analizi yapılır ve bu, önceki dönem emperyalizminden ayrılır. İmparatorluk olarak adlandırdıkları küreselleşme döneminde teknolojik araçlar, para, insanlar ve mallar başta olmak üzere üretim ve mübadeleye konu olan unsurların ülkelerin sınırları arasındaki hareketi kolaylaştırmıştır. Bu durum ulus devletin ekonomi üzerindeki düzenleyici gücünü ciddi oranda azaltır. Negri ve Hardt'a göre emperyalizm ile Avrupa'daki ulus devletler kendi egemenliklerini siyasal sınırlarının dışına taşıma gücü elde etmiştir. Öte yandan imparatorlukta teritoryal temellere dayanan bir "iktidar merkezi" yoktur; sabit sınırlar ya da engeller tanınmaz.

"İmparatorluk, giderek bütün yer küreyi kendi açık ve genişleyen hudutları içine katmakta olan merkeziz ve topraksız bir yönetim aygıtıdır" (Negri, Hardt, 2003, s. 18-19).

Bu bağlamda, ulus devlet tam olarak bitmese bile sınırları büyük oranda aşınmış, kimi yetkilerini ulus ötesi kuruluşlara devretmiştir. Ancak ulus devletin bittiği söylenebilir mi? Soruya 2008 Krizinden yola çıkılarak izah geliştirilebilir. Bu kriz sürecinde ulus devlet finansal krizin etkisini azaltmak için küresel düzeyde bankaları desteklemiş, uluslararası kredi piyasalarını sakinleştirmek adına yeni kaynaklar yaratmış, maliye politikaları ile ekonomiyi güçlendirmiş, işsizlik tazminatlarını daha aktif hale getirmiş, büyük bankalara yönelik tazminat, sermaye yeterliliği ve likiditeye ilişkin yeni kuralları koymuştur. Ancak ironik bir biçimde, krizden önce, kriz sırasında ve sonrasında kötü gidişatın sorumlusu yine ulus devlet ilan edilir (Rodrik, 2011, s. 183).

Bu noktada, özellikle ulus devletin artan uluslararasılaşma nedeniyle yetkilerini ulus üstü bir teknokrasie devri, liberal iktisatçıların talebidir ve hatta dünyanın buraya doğru gittiğini savunurlar. Bu teknokrasinin başında, DTÖ, IMF gibi kurumları varsaysak bile, bunlar hala yerelin çok sert eleştirilerine tabi tutulurlar. Ayrıca yaşadığımız dünyada yetki devri, kanun koyucunun bu yetkisinden vazgeçmesini gerektirecektir. Bu bağlamda yazara göre gerçek bir küreselleşmeden bahsedebilmek için normlar ortaklaştırılıp, uluslar üstü siyasi topluluğa ve küresel arenaya uygun yeni hesap verme mekanizmalarına sahip bir küresel siyasi yapı kurulmalıdır (a.g.e, s. 185). Bugünün dünyasında, her üyenin bir oy hakkı olduğu, giriş ve çıkış serbestisi olan ve görece olarak daha demokratik mekanizmaların işleyebildiği DTÖ bile, - yukarıda bahsettiğimiz üzere- çok ciddi eleştirilere tabi tutulmaktadır. Bu anlamda, Rodrik'in önerdiği küreselleşmenin kurumsal yapısı olmaya henüz uzaktır.

Küresel yönetim salt ekonomik amaçları değil, sosyal amaçları da içermelidir. Bunun sağlanması için ise, Rodrik, Bretton Woods'a geri dönüşü önerir. Bretton Woods'un ulus devletlere de inisiyatif tanıyan sistemi, daha doğru bir küreselleşmenin var olmasını sağlar. O yüzden aslında yeni bir mekanizmaya gerek olmadığını ve eskisine geri dönüşü gerektiğini sürekli önerir.

Bununla birlikte böyle bir küresel yönetim, ihraç edilen mallarda sorun çıktığında, herhangi bir ülkede çocuk işçi çalıştırdığında veya zehirli varlıklar ihraç edildiğinde, buraya müdahale edebilecek durumda olacak mıdır? Bu nedenle, Rodrik'e göre bir küresel yönetim söz konusu olacaksa, bütün ülkelerin uymak zorunda olacağı küresel standartlar konulmalıdır. Bu hem mal, sermaye ihracında hem de hukuk alanında var olmalıdır. Bu bağlamda, standart koymak en iyi küresel yönetim biçimidir.

7. KÜRESELLEŞME TEZLERİNİN ELEŞTİRİSİ VE ÖNEMİ

Burada ilk olarak yazarın tezlerinin eleştirisine değinmek gerekir. Yazarın tarihsel perspektifi en azından süreçlerin ve ilişkilerin ortaya konulması açısından gayet yerindedir. Bununla birlikte 19. yüzyıldan 1914'e kadar olan dönemi ilk küreselleşme olarak algılamının sorunlu olduğunu belirtmek gerekir. Aslında Rodrik süreci 16. Yüzyılın başına kadar geri götürür ve devletin merkeziliğini ortaya koyar. Wallerstein'in (2015) da ortaya koyduğu üzere kapitalist dünya sistem -doğal olarak daha sınırlı coğrafi alanda- 16. Yüzyılın başında gelişimine başlamıştır. Bununla birlikte bu dönem aynı zamanda Batı Avrupa'da mutlakiyetçi monarşilerin de gelişme dönemidir. Öte yandan eğer küreselleşme devletlerin ekonominin gelişimi karşısında zayıflaması üzerinden telakki edilecekse 19. yüzyıl -İngiltere'de 17. yüzyıl devrimler dalgasının ve Fransız Devrimi'nin de etkisiyle- devletin mevcut kapitalist gelişmeye uyum sağladığı ancak bürokrasinin de gelişimiyle etkinliğini arttırdığı bir dönemdir. Özellikle Tilly'nin (2020) ortaya koyduğu üzere devletlerin ulusallaşması ve maliye ile askeriyenin net bir şekilde ayrılması üzerinden görünen uzmanlaşma süreci 18. yüzyıl'dan itibaren 19. yüzyılda ağırlığını arttıracak bir biçimde söz konusu olur (a.g.e, s. 100). Bu dönem aynı zamanda emperyalist müdahiliet süreçlerinin de öne çıktığı bir süreçtir. Rodrik'in kendisinin de işaret

ettiği Balta Limanı ya da aynı dönemde İran'da akdedilen 1841 İran-İngiliz Antlaşması¹¹ gibi batı mamul malları nam-ı hesabına ticaretin canlanmasını sağlayan antlaşmalarda dahi geç kapitalistleşmiş coğrafyaların uluslararası ticarete açılması noktasında devletin etkinliği görünür haldedir. Dolayısıyla Rodrik aslında emperyalizmi bir kavram olarak kullanmamak adına küreselleşmeye başvurmuş intibası yaratır. Bu durum Harvey'in (2019) işaret ettiği üzere mülksüzleştirme yoluyla birikim kanalıyla batı sermayesinin Türkiye ya da İran gibi ülkelerde yer altı-yer üstü zenginliklerine el atılırken emperyalist devletlerin özneliğinin görülmesine engel olur.¹²

Buradan Rodrik'in tezlerinin önemine işaret edilirse, yazarın devletin kolayca aşılamayacağına dair vurgusu kuşkusuz yerindedir. Onun üçlü açmazında uluslararası ekonominin gereklerine tam uyum ile ulus devletin birlikteliği demokrasiden vazgeçmeyi gerektirecekse devletin merkeziliği daha da artar. Ayrıca yazarın küreselleşmedeki temel gerilim olarak uluslararası ekonominin gerekleriyle yerelin kısıtları arasındaki çatışmaya yaptığı vurgu devletin burada gereğinde zor kullanan bir yasal dengeleyici olarak varlığını ortaya koymasından önemlidir. Rodrik tüm bunların farkındayken ekonomi ve hukuk alanında küresel standartlar koyma gereğinden bahseder ancak devletlerarasındaki hegemonik güç ilişkileriyle bağlantılı siyasi-askeri ve iktisadi asimetriyi görmezden gelir. Bu durum da haliyle küresel standartlara uyulmaması halinde müeyyidelerin kimler tarafından nasıl uygulanacağı sorusunu akla getirir. Bugün en geniş tabanlı uluslar üstü kuruluş olarak Birleşmiş Milletler'de BMGK'nın konumu düşünüldüğünde hangi devletlerin egemenlik alanı içerisinde yönetim merkezleri bulunan sermaye gruplarının daha avantajlı olacağı da açığa çıkar.

Buradan hareketle askeri-siyasal güçten tamamen ayrılmış ve hatta onu aşan bir iktisadi düzey anlatisinin küreselleşme anlatılarına rağmen henüz gerçeklik düzeyine ulaşmadığını belirtmek gerekir. Bu anlamda Wood'un (2016) devlete dair yaklaşımı Rodrik'in krizlerle bağlantılı düzenleyici rol yaklaşımını fazlasıyla aşar. Yazara göre refah devletinin geri çekilmesini devletin geri çekilmesi olarak görenler vardır (a.g.e, s. 157). Rodrik (2009) de kurumsal olarak güçlendirilmiş ve kitlesel refahı sağlamış bir kapitalizmin, serbestleşmeyi merkeze alan 19. yüzyılda değil 20. yüzyılda oluştuğunu belirtir (a.g.e, s. 201). Ancak SSCB'nin çözülmesi ile birlikte tek kutuplu dünyada refah devletine olan ihtiyacın azalması bir yana devletin kendisinin her zaman kitlesel refaha göre daha birincil amaçları vardır. Wood'un (2016) belirttiği üzere bunlar sermaye birikiminin önündeki her tür engelin kaldırılması ve bunun sürdürülmesi, mülkiyet ilişkilerinin garantörlüğü ve sözleşmelerinin sonuç doğurabilmesinin sağlanmasıdır. Küreselleşme de bu durumu henüz değiştirebilmiş değildir (a.g.e, s. 156). Sonuç olarak en azından 17. yüzyıl İngiliz Devrimler dalgası ve Fransız Devrimi'nden itibaren devletler, "de facto" kapitalist gelişmeye "de jure" uyumlu hale gelmiştir ancak bu uyumlanma ölçüsünde sermaye birikimi açısından kaçınılmaz olan bir sistematik iktidar kurumsallaşması ve hukuk ile zor aygıtı olarak varlığını sürdürmektedir.

8. SONUÇ

Rodrik'teki üçlü açmaz irdelendiğinde bu kavram, kapitalistlerin daha fazla kar elde edebilmesi, emperyalist merkezlerin daha avantajlı ticareti, doğrudan yabancı yatırım adı altında kamu kaynaklarının peşkeş çekilmesi ve karların artan biçimde bu merkezlere transfer olarak finansal piyasalarda yeniden ve yeniden değerlendirilmesinin merkeze alındığını ve bu amaçlar için gerekirse demokrasinin de feda edilebilir olduğunu gösterir. Ulus devlet feda edilemeyecektir. Zira ulus devletler hem emperyalist merkezler için -hukuki değil- yasal

¹¹ İran pazarlarının batı mamul mallarına ve yabancı sermayeye açılmasının detayı için bkz. Amanat (2022).

¹² Tüm bu mekanizmaların Türkiye üzerinden gösterildiği önemli bir kaynak Morawitz'in (1902) "Les Finances De La Turquie" isimli çalışmasıdır.

yaptırım ya da gereğinde ekonomi dışı zor kullanım aracı olarak hem de diğer devletler için tüm bu sürece hukuki-siyasi zeminin sağlanması açısından hala kaçınılmazdır. Ayrıca krizlerin kimi zaman sermayeyi sarsan zararlı etkilerine karşı onları kurtaracak kaynak transferini ücretli kesimlerden -vergiler ya da kemer sıkma politikaları ile- sağlayacak olan yine devletlerdir. Dolayısıyla küreselleşmenin siyasal hedeflerinin henüz sağlanabilir olmadığı açıktır.

19. yüzyıldan itibaren sanayi kapitalizminin gelişimi sonucunda, kapitalizmin kendisinin varlığını sürdürebilmesi açısından daha da kaçınılmaz hale gelen uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin sürekli artışını küreselleşme olarak telakki etmenin kavramsal olarak sorunlu olduğu söylenebilir. Mutlakiyetçi monarşilerden modern-merkezi-bürokratik devletlere geçiş, devletin özneliğini ortadan kaldırmış değildir. Bugün de bu devletlerin kendi egemenlik alanlarında merkezleri bulunan sermaye gruplarının çıkarlarını merkeze alan politikalar uygulamaya çalıştıkları açıktır. Bu anlamda küreselleşmenin tam anlamıyla yerleşmesine dair ulusları aşan kurumsal önerilerin ne kadar gerçekçi olduğu da tartışmalıdır. Sonuç olarak yapılması gereken eğer kapitalizmin kendisi tüm küresel satıhta aşılamayacaksa eğitimi, bilimi ve liyakati temel alan politikalarla ciddi bir üretim temeli yaratarak uluslararası ekonomi politik rekabet düzleminde ayakta kalmaktır. Burada özellikle yeniden kalkınmacı politikalara dönülmeli, toplam bütçe içerisinde ar-ge'nin payı arttırılmalı, kısa vadeli spekülatif sermaye hareketlerine karşı dirençli bir finansal sistem inşa edilmeli, gelir adaleti noktasında sistematik politika uygulanmalı ve tarım ile sanayi politikasının eş anlı olduğu bir ekonomi politikası planlanmalı ve uygulanmalıdır. Güçlü bir ekonominin güçlü bir iç ve dış politikayı eş anlı var ederek demokrasiyi feda etmeme olasılığı yaratması her zaman mümkündür.

KAYNAKÇA

- Amanat, A. (2022). *Modern İnan Tarihi*. S. Sarı (Çev.) İstanbul: Doruk Yayınları.
- Anderson, P. (1974). *Lineages of Absolutist State*. London: NLB.
- Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiyenin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Baran, P. Magdoff, H. Sweezy, P. (1975). *Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı*. Y. Koç (Çev.) Ankara: Bilgi Basımevi.
- Castells, M. (2008). Küresel Enformasyon Kapitalizmi. D. Held, A. Mc Grew (Ed.) *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (s. 367-395). A. R. Güngen (Çev.) Ankara: Phoenix.
- Çakmak, U. (2016). Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990), *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 151-171.
- Danaher, K. Burbach, R. (2004). *Hadi Bunu Küreselleştirin- DTÖ ve Şirket Egemenliğine Karşı Mücadele*. Ö. Dalkıran (Çev.) İstanbul: Metis.
- Faulkner, N. (2017). *Marksist Dünya Tarihi Neandertallerden Neoliberalere*. T. Öncel (Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Fulberth, G. (2008). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. S. Usta (Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Geyikdağı, V.N. (2011). *Foreign Investment in the Ottoman Empire: International Trade and Relations 1854-1914*. London: Tauris Academic Studies.
- Gülalp, H. (1983). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*. Ankara: Yurt Yayınevi.

- Gürgör, K. Baydur, C. M. (2022). Keynes'in İktisadı: Yatırım, Spekülasyon, Kriz ve Ütopya. *Efil Journal*, 1(5), 8-23.
- Harvey, D. (2019). *Yeni Emperyalizm*. A. N. Bingöl (Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hill, C. (2019). *İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714*. U. Kocabaşoğlu (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1999). *İmparatorluk Çağı 1875-1914*. V. Aslan (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (2003). *Sanayi ve İmparatorluk*. A. Ersoy (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (2012). *Devrim Çağı 1789-1848*. B.S. Şener (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Keynes, J.M. (1980). *İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi*. A. Baltacıgil (Çev.) İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Keynes, J.M. (2013). *Economic Consequences of the Peace*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lenin, V.I. (2001). *Emperyalizm Kapitalizmin Yüksek Aşaması*. S. Kaya (Çev.) İstanbul: İnter Yayınları.
- Luxemburg, R. (1984). *Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları*. N. Kalaycıoğlu (Çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.
- Hamitoğulları, B. (1982). *Çağdaş İktisadi Sistemler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Marx, K. (2016). *Kapital Cilt 1*. M. Selik, N. Satlıgan (Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Minsky, H. (2013). *İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı*. O. Esen (Çev.) Ankara: Efil Yayınları.
- Morawitz, C. (1902). *Les Finances de la Turquie*. Paris: Guillaumin et C.
- Negri, A. Hardt, M. (2003). *İmparatorluk*. A. Yılmaz (Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Reinhart, C. Rogoff, K. (2013). Financial and Sovereign Debt Crises: Some Lessons Learned and Those Forgotten. *IMF Working Paper*, 1-20, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13266.pdf>
- Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi Çok Reçete; Küreselleşme Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*. N. Domaniç (Çev.) Ankara: Efil Yayınları.
- Rodrik, D. (2011). *Akıllı Küreselleşme*. B. Aksu (Çev.) Ankara: Efil Yayınları.
- Savran, S. (2013). *Üçüncü Büyük Depresyon- Kapitalizmin Alacakaranlığı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Stiglitz, J. (2008). Küresel Kurumların Vaatleri. HELD, D., MC GREW, A. (Ed.) *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (s. 566-570). A. R. Güngen (Çev.) Ankara: Phoenix.
- Tilly, C. (1995). *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*. Ö. Arıkan (Çev.) İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Tilly, C. (2020). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu 990-1992*. K. Emiroğlu (Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Wallach, L. Sforza, M. (2002). *DTÖ; Kimin Ticaret Örgütü- Şirket Küreselleşmesine Direnmek İçin Nedenler*. D. Aytas (Çev.) İstanbul: Metis.

- Wallerstein, I. (2015). *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*. N. Ersoy, E. Abadođlu (Çev.) İstanbul: BGST Yayınları.
- Wood E.M. (2016). *Sermaye İmparatorluğu*. O. Köymen (Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Yeldan, E. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi; Bölüşüm, Birikim, Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.